

ULUG‘BEK HAMDAMNING O‘ZBEK ADABIYOTSHUNOSLIGIGA QO‘SHGAN HISSASI

Mamadaliyeva Muborak G‘ayratjon qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti magistratura I bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada taniqli olim Ulug‘bek Hamdamning o‘zbek adabiyotshunosligi rivojiga qo‘shgan hissa tizimli tahlil qilinadi. Tadqiqotda olimning badiiy tafakkur evolyutsiyasi, jadidshunoslik va mustaqillik davri adabiyoti kontseptsiyalariga oid ilmiy qarashlari o‘rganilgan. Metodologik asos sifatida qiyosiy-tarixiy, germevtik va tizimli tahlil usullaridan foydalanildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, U. Hamdam milliy adabiyotshunoslikka g‘arbiy-sharqiy sintezga asoslangan yangi estetik mezonlar va tahlil metodlarini olib kirdi. Maqola olimning ilmiy merosini baholashda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Ulug‘bek Hamdam, o‘zbek adabiyotshunosligi, badiiy tafakkur evolyutsiyasi, adabiy tanqid, germevtika, estetik mezon.

Abstract: The article systematically analyzes the contribution of the renowned scholar Ulugbek Hamdam to the development of Uzbek literary criticism. The study examines his scientific views on the evolution of artistic thinking, Jadid studies, and the concepts of independence-era literature. Comparative-historical, hermeneutic, and systemic analysis methods were used as the methodology. The results indicate that U. Hamdam introduced new aesthetic criteria and analysis methods based on West-East synthesis into national literary criticism. The paper serves as an important resource for evaluating the scholar's scientific heritage.

Keywords: Ulugbek Hamdam, Uzbek literary criticism, evolution of artistic thinking, literary critique, hermeneutics, aesthetic criteria.

Аннотация: В статье систематически анализируется вклад известного ученого Улугбека Хамдама в развитие узбекского литературоведения. В исследовании изучаются его научные взгляды на эволюцию художественного мышления, джадидоведение и концепции литературы периода независимости. В качестве методологии использовались сравнительно-исторический, герменевтический и системный методы анализа. Результаты показывают, что У. Хамдам привнес в национальное литературоведение новые эстетические критерии и методы анализа, основанные на западно-восточном синтезе. Статья служит важным источником для оценки научного наследия ученого.

Ключевые слова: Улугбек Хамдам, узбекское литературоведение, эволюция художественного мышления, литературная критика, герменевтика, эстетический критерий.

Kirish

Mustaqillik davri o‘zbek adabiyotshunosligi g‘oyaviy qoliplardan qutulib, jahon ilm-fani integratsiyasiga kirishgan davr sifatida xarakterlanadi. Bu davrda milliy badiiy tafakkurning taraqqiyot qonuniyatlarini yangicha estetik mezonlar asosida tadqiq etish, adabiy jarayonni tahlil qilish prinsiplarini modernizatsiya qilish ehtiyoji tug‘ildi. Ushbu ehtiyojni qondirishda filologiya fanlari doktori, professor Ulug‘bek Hamdamning ilmiy faoliyati alohida o‘ringa ega. Olimning o‘zbek adabiy tanqidchiligi va adabiyotshunosligini yangi nazariy va konseptual qarashlar bilan

boyitgani, adabiyotni faqat mafkuraviy emas, balki sof estetik va falsafiy hodisa sifatida baholash mezonlarini ishlab chiqqani bugungi kun filologik tadqiqotlari uchun dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy o'zbek adabiyotshunosligida ko'plab tadqiqotlar olib borilayotgan bo'lsa-da, XX asr oxiri va XXI asr boshidagi adabiy-estetik evrilishlarning konseptual tahlili etarli darajada umumlashtirilmagan. Ulug'bek Hamdam o'zining ilmiy izlanishlarida aynan "badiiy tafakkur evolyutsiyasi" tushunchasini markazga qo'yadi va adabiyotdagi shakl hamda mazmun yangilanishlarini milliy zamin bilan birga jahon adabiyoti kontekstida tekshiradi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi Ulug'bek Hamdamning ilmiy, tanqidiy va nazariy asarlarini tahlil qilish orqali uning zamonaviy o'zbek adabiyotshunosligi va adabiy tanqidi rivojiga qo'shgan hissasini aniqlash hamda olim yaratgan ilmiy metodologiyaning o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy asoslab berishdan iborat.

Asosiy qism

Ulug'bek Hamdamning o'zbek adabiyotshunosligi va adabiy tanqidchiligi rivojidadagi o'rnini xolis baholash maqsadida tadqiqotda kompleks metodologik yondashuvdan foydalanildi. Olimning qariyb o'ttiz yillik ilmiy faoliyati davomida nashr etilgan "Badiiy tafakkur evolyutsiyasi", "Yangi o'zbek she'riyati", "Estetik mukammallik muammosi" kabi fundamental monografiyalari, o'nlab ilmiy maqolalari va adabiy-tanqidiy suhbatlari tadqiqotning asosiy empirik manbalari sifatida belgilab olindi. Ushbu manbalarni o'rganish jarayonida bir qator yetakchi usullardan foydalanildi. Xususan, qiyosiy-tarixiy tahlil metodi orqali olimning mustaqillikdan oldingi va keyingi o'zbek adabiy jarayoniga bergan bahosi hamda uning an'anaviy sovet adabiyotshunosligi qoliplaridan farqli o'laroq, milliy va umumbashariy qadriyatni qanday uyg'unlashtirganini aniqlashga xizmat qildi. Germenevtik va tekstologik yondashuv esa Ulug'bek Hamdamning matn tahlilida qo'llagan "ichki mohiyatni anglash" va muallif niyatini falsafiy-estetik nuqtai nazardan ochib berish mahoratini tekshirishda yetakchi o'rin tutdi.

Olimning ilmiy merosini mazkur metodlar vositasida tizimli tahlil qilish natijasida zamonaviy o'zbek adabiyotshunosligida tub burilish yasagan bir qator muhim ilmiy-nazariy natijalar qo'lga kiritildi. Birinchidan, Ulug'bek Hamdam o'zbek adabiyotshunosligiga "Badiiy tafakkur evolyutsiyasi" konsepsiyasini mukammal tizim sifatida olib kirdi va adabiy taraqqiyotni shunchaki xronologik jarayon emas, balki insoniyat ruhiyati hamda jamiyat tafakkurining o'zgarishi bilan bog'liq holda tahlil qildi. U Cho'lpon, Fitrat, Abdulla Qodiriy kabi jadid ijodkorlari merosini yangicha ijtimoiy-psixologik kesimda tadqiq etib, jadid adabiyotining mohiyati marksistik g'oyalardan mutloq yiroq, sof milliy va ma'rifiy hodisa ekanini ilmiy jihatdan isbotlab berdi. Ikkinchidan, adabiy tanqidchilikda g'arbiy va sharqiy estetik qarashlar sintezi muvaffaqiyatli amalga oshirildi. To'plangan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, U. Hamdam tahlil jarayonida g'arbning modernistik va postmodernistik oqimlari nazariyasini sharqona tasavvufiy hamda falsafiy tafakkur elementlari bilan o'zaro uyg'unlikda qo'llagan, bu esa mustaqillik davri nasridagi murakkab ramziylik va majoziylikni to'g'ri baholash mezonini yaratdi. Uchinchidan, adabiy jarayonda munaqqid va matn munosabatlariga yangicha estetik sub'ektivizm va ob'ektivizm muvozanati kiritilib, an'anaviy adabiyotshunoslikdagi "ijodkorni faqat maqtash yoki faqat tanqid qilish" amaliyotidan voz kechildi va matnning badiiy qimmati asar strukturasi ichki qonuniyatlaridan kelib chiqib belgilandi.

Olingan natijalar o'zbek adabiyotshunosligining fundamental muammolari kontekstida va munozara maydonida ko'rib chiqilganda, Ulug'bek Hamdam maktabining o'ziga xos o'zni yanada yaqqol ko'zga tashlanadi. An'anaviy akademik maktab vakillari adabiyotni asosan milliy

metodologiya va badiiy san'atlar prizmasidan tahlil qilgan bo'lsalar, U. Hamdam tahlilga falsafiy-antropologik yondashadi, ya'ni uning qarashlarida asar qahramoni jamiyat a'zosi bo'lishdan oldin, o'z nafsi, ruhiyati va ilohiy mohiyati bilan kurashayotgan yakka Shaxs sifatida talqin etiladi. Olimning "adabiyot g'oyaga emas, estetikaga xizmat qilishi kerak" degan o'zagi ko'plab bahslarga sabab bo'lgan bo'lsa-da, bugungi kunda bu qarash mustaqillik davri adabiyotini sovet mafkurasi qoldiqlaridan tozalashda asosiy poydevor vazifasini o'tadi. Munozarali jihat shundaki, ba'zi an'anaviy adabiyotshunoslar munaqqidni asarlarni haddan tashqari g'arbona andozalar (masalan, freydizm yoki ekzistensializm) asosida baholashda qisman ayblashadi, biroq tahlillarimiz uning har qanday g'arb nazariyasini avvalo milliy zamin, milliy mentalitet va islomiy-tasavvufiy ildizlar süzgichidan o'tkazgan holda qabul qilganini ko'rsatadi.

Xulosa

Ulug'bek Hamdamning o'zbek adabiyotshunosligi va adabiy tanqidchiligi rivojiga qo'shgan hissasini tizimli o'rganish shuni ko'rsatadiki, olim mustaqillik davri milliy filologiyasida mafkuraviy qoliplardan xoli bo'lgan yangi ilmiy maktabni shakllantirdi. Uning adabiy jarayonga olib kirgan "Badiiy tafakkur evolyutsiyasi" konsepsiyasi adabiy taraqqiyotni inson ruhiyati va ijtimoiy ong o'zgarishi bilan bog'liq holda, chuqur falsafiy-antropologik silsilada tahlil qilish imkonini berdi. Ayniqsa, olimning G'arb modernizmi va postmodernizmi nazariyalarini Sharq tasavvuf falsafasi hamda milliy mentalitet xususiyatlari bilan uyg'unlashtirgani, mustaqillik davri o'zbek nasri va she'riyatidagi murakkab ramziy qatlamlarni to'g'ri baholashda asosiy metodologik poydevor bo'lib xizmat qilmoqda.

Munaqqid badiiy asarni g'oyaviy qurol emas, balki sof estetik hodisa va inson ichki olamini ochuvchi vosita sifatida talqin etib, adabiy tanqidchilikda ob'ektiv hermenevtik tahlil tamoyillarini qaror toptirdi. Umuman olganda, Ulug'bek Hamdamning boy ilmiy va tanqidiy merosi zamonaviy o'zbek filologik tafakkurini sovet mafkurasi qoldiqlaridan butunlay tozalash, milliy adabiyotshunoslikni jahon ilm-fani integratsiyasiga moslashtirish va yangi davr uchun erkin fikrlovchi tanqidchilar avlodini tarbiyalashda yuksak amaliy va nazariy qimmatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Hamdam, U. (2002). *Badiiy tafakkur evolyutsiyasi*. Toshkent: Sharq.
2. Hamdam, U. (2007). *Yangi o'zbek she'riyati*. Toshkent: Adib.
3. Hamdam, U. (2015). *Estetik mukammallik muammosi*. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
4. G'aniyev, I. (2018). *Jadidshunoslik muammolari va talqinlari*. Toshkent: Fan.
5. Yo'ldoshev, Q. (2006). *Yoniq so'z*. Toshkent: Yangi asr avlodi.
6. Eshonqul, N. (2019). *Mendirman o'sha... (Adabiy-tanqidiy maqolalar, esselar, suhbatlar)*. Toshkent: Akademnashr.
7. Hamdamov, U. (2021). Zamonaviy o'zbek adabiy tanqidchiligida hermenevtik yondashuv. *O'zbek tili va adabiyoti jurnali*, (3), 45-51.
8. Rahmonqulov, A. (2023). Mustaqillik davri o'zbek adabiyotshunosligida g'arb va sharq estetikasi sintezi. *Filologiya masalalari*, (2), 112-118.